

Est.1994

JCL

Journal of the College of Languages

Open Free Access, Peer Reviewed Research Journal

<http://jcolang.uobaghdad.edu.iq>

P-ISSN: 2074-9279

E-ISSN: 2520-3517

2018, No.(38)

Pg.85-101

האלמנטים המשותפים בשיריהם של משה בן עזרא ואבו פיראס אלחמדני

(מחקר השוואתי)

Elements common in the poems of Musa son of Izra and Abu Firas al-Hamdani (A comparative study)

Asst. Inst. Baidaa Abbas Ali, ibas64baad@gmail.com

University of Baghdad, College of Languages, Department of Hebrew Language

(Received on 27/12/2017, Accepted on 25/2/2018)

Abstract:

Musa son of Yaqoob son of Izra, the Spanish poet, linguist, and philosopher, was born in Granada. He has many poems representing types of poetry. Also, he had important books, such as "the Poetry of Israel" and "Contemplative Research". He is knowledgeable in both Hebrew and Arabic, because most of his books were written in Arabic and the then translated to Hebrew. It seemed that he was influenced by Arab poets, specifically Abo Firas, and borrowed many issues, such as comparison, repetition, exaggeration, etc. and included them in his poetry.

All know that Arabic literature clearly influenced Hebrew literature in the Spanish era. Arabic literature is rich in quantity, and from which Hebrew poets took form it. Son of Izra was keen in tackling such matters and scrutinized things carefully, and exploited this ability in understanding Hebrew literature and sacred books.

Key words: Musa son of Izra - Abu Firas al-Hamdani - Types of songs - Arabic poetry.

**האלמנטים המשותפים בשיריהם של משה בן עזרא ואבו פיראס אלהמדני
(מחקר השוואתי)**

מורה עוזר. בידא עבאס עלי

אונבירסיטת בגדאד

פקולטת השפות

מחלקת השפה העברית

הסיכום:

הוא משה בן יעקב בן עזרא המשורר הלשוני והפילוסוף הספרדי נולד בגרנדה יש לו שירים רבים בכל סוגי השירה גם ספרים חשובים מהם שירת ישראל ספר העיונים והדיונים ידען בשפה העברית גם הערבית כי רוב ספריו נכתבו בערבית ואחר כך תרגמו לעברית כנראה הוא נשפע במשוררים הערבים ובמיוחד אבו פראס ושאל דברים רבים והכניס אותם לשיריו כדמוי החזרה הגזמה הקבלת הנגוד הצמוד וכו.

כלנו יודעים כי הספרות הערבית השפיעה בצורה ברורה על הספרות העברית והרעיונות המיוחדים הם הנתונים בעיקר את הגיון הערבי לשירים הערבים של תקופת ספרד ומבדילים אותם מהשירה הכללית.

השירה הערבית עשירה בכמותה והמשוררים העבריים שאבו משירי הערבים, בן עזרא מבקר ספרותי חרוץ כל המעלות שנמנו במבקר נתאגדו בו הוא בחן בעין בוחנה חדה הוא מבקר בקרת ספרותית את בקיאותו הנפלאה בספרותם העשירה של הערבים ואת הבנה העמוקה הכתבי-קדש.

מילות מפתח: משה בן ערא – אבו פיראס אלהמדני – סוגי השירים – השירה הערבית.

מבוא:

ר' משה אבן עזרא - חכם תורני, פילוסוף, פיטן ומשורר ספרדי, נולד בגרנדה קרוב לשנת 1070; מת אחרי שנת 1138. היה נצר למשפחה רמה שבניה עסקו בתורה ובחכמה. שלושת אחיו: ר' יצחק ור' יוסף ור' זרחיה היו "חכמים ומשכילים בכל חכמה" (יצחק ישראלי, יסוד עולם חלק ד' פ' י"ח). אבותיו חנכוהו על ברכי התורה והמדע וגדולי הדור היו לו למורים. למד מפי ר' יצחק אבן גיא (ר' סעדיה אבן דנאן בחמדה גנוזה ע' 30) וגם אצל חכמי העמים.

בעודו צעיר קרהו דבר שמרר את חייו ודכא לעפר נפשו. הוא אהב אהבה עזה את בת ר' יצחק אחיו וגם היא אהבתהו, אך אביה מאן לתתה לו. בלב שבור עזב משה את עיר מולדתו והלך לפורטוגאל ולקשטילא, ובימי נודו הגיעה אליו השמועה כי אהובתו ניתנה לאחיו הצעיר לאשה. היא לא האריכה ימים, ומתה בלדתה בשנת תתע"ה בקורטובה. בהגיע הבשורה הרעה הזאת אל משה קונן עליה קינה (דיואן 177 NO) אשר שלח לאביה, הוא אחיו. הקינה הביאה שלום בין האחים. אז שב הרמב"ע לעיר מולדתו וכנראה נשאר שם כל ימי חייו.

פעולת משה אבן עזרא בשדה הספרות הייתה גדולה. היה פילוסוף, בלשן, ומשורר. הצטיין בסליחותיו הרבות אשר בגללן נקרא בשם הסלח. מפרי עבודתו בשדה הפילוסופיה היה הספר הערבי "אלחדייק פי מעאני אלמגאז ואלחדייקה" אשר לקוטים אחדים ממנו תורגמו בעברית בשם "ערוגת הבשם", הספר הזה נחלק לשבעה שערים: (א) הערות כלליות על אלהות, אדם ופילוסופיה; (ב) באחדות הבורא; (ג) בשלילת התארים מאת ה'; (ד) בגנות המידה לתת שמות לה'; (ה) בתנועה; (ו) בטבע; (ז) בשכל. מפורסם היה ספרו "אלמחאצרה" ואלמדאכרה"

1- מי הוא משה בן עזרא:

הוא אבן אהרון משה בן יעקב בן עזרא המשורר, הלשוני והפילוסוף הספרדי, נולד בגרנדה בשנת 1070 ומת אחרי שנת 1138, היה קרוב לאברהם בן עזרא, קראוהו בכנוי הסלח, כי יש לו כתיבה רבה בצד זה.

בן משפחה עשירה בספרד, יש לו שלושה אחים יצחק, גוזיף וזרחא וכלם מפורסמים¹, יש לו ספור אהבה עם בת אחיו הגדול ורצה להתחתן ממנה אבל אביה סירב לתת לו אשה, והכריח בתו להשיא את אחיו הקטן.

בשביל זה נהפך לאיש יאוש, מצטער ונרגז מאחיו לכן הוא נסע מעיר לעיר והתגורר בארץ נכר אבל לשוא, לאנרפא לבו הנפצע לכן העסיק את עצמו השירי אהבה, חושק והתלונתו מבגידת החבירים ואחיו, אבל כל שיריו לאהבתו שעברה, כי בשיריו היה יציא כל הרגשתו ואהבתו שנובעת מלב שבור.²

¹.Jewish Encyclopedia .com –Ibn Ezra .Moses ben Jacob HA-SALLA,P.1

².Meyer Waxman ,History of Jewish Literature, New York, 1960,P.225

היה ידען בתנ"ך ובספרות היהודית, בשירה ובפרוזה גם בדת. הוא בקאי בלשון ערבית ובספרות ובהסטוריה הערבית, גם הוא התעניין בפלוסופיה היהודית והערבית.³

הרבה מקורות יוונית קרא אבן עזרא שהיו אצל האנדלוסיים, הוא נשאר בגרנדה עד שנכנסו אלמוראבטון לעיר בשנת 1090 עזבו אחיו את גרנדה והרבה משפחות עמם, אבל הוא נשאר בגרנדה והתפטר והרחיק את עצמו אפילו מבניו עד שעזב גרנדה בשנת 1095 ונשאר ארבעים שנה בודד לבדו עם העוני והיה זוכר ימיו המזהירים בגרנדה, ומצטער על הירושה שעזב אותה שם, והוא מרגיש כי הוא חי בין אנשים טפשים רעים והתגבר צערו כשהוא הזדקן כאשר בנו המועיל לו מת התנכרו לו הרבה מחבריו אלא העשירים שהם מעירו גרנדה כי הועילו אותו וטפלו בו. כל החיים הקשיים האלה ולא הסכים לחזור לגרנדה עד שהוא מת בארץ נכריה.⁴

2. חיבוריו

הטבע	7. שירי קינה	1. שירי
אהבה	8. סליחות	2. שירי
ידידות	9. שירי קדושים	3. שירי
ענבים	10. הבושם בפילוסופיה	4. שירי
חכמה	11. תרשיש	5. שירי
יין	12. העיונים והדונים	6. שירי

1. שירי הטבע

בסוג זה יש למשה בן עזרא שירים רבים מהם הוא מתאר האביב באופן נפלא:

כתנות פסים לבש הגן
ומעיל תשבץ עטה כל עץ
וכסות רקמה מדי דשא
ולכל-עין הראה פלאו

³ א.ח. שחלאן, מן האדב הערבי – העברי אבו הרון מוסי בן יעקוב בן עזרה וכתאבה המחאזרה והמזאכרה, مجلة الاداب والعلوم الانسانية, الرباط, ع. 10 (1948), ص 67.

⁴ א.ח. שחלאן, المصدر نفسه, ص 67, תביט משה בן עזרא:
<http://www.morim.com/Korot.html> גמ. ד. א. א. מוסי הנדאוי, الاثر العربي في الفكر اليهودي, مصر, 1963, ص 102.

2. שירי אהבה

למשל נקח את השיר הזה:

שחר וגביע בידו העלה	עפר אשר הציץ לפנינו כמו
כוסו כאלו נר בידו העלה	ונחזה סהר הצות ליל ואת

3. שירי ידידות

באחד משיריו אמר:

עלי אף הדמו שמש משושי	כנפשי ליל ידידות זרחה בו
-----------------------	--------------------------

4. שירי ענבים

בצד זה כתב לכבוד חתונתו של אחד מידידיו אומר :

והרנינו שניכם נעלסים	וגיל בחור כאילת אהבים
אבל תנע ככדי ההדסים ⁵	והתעדן בקומת חן כתמר

5. שירי חכמה

הוא אומר: הפתרון האמתי לחלום החיים הוא המות: (التفسير الحقيقي لحلم الحياة هو الموت) גם הוא מדמה את החיים המתעופפים והולכים לעוף וכאלו כל יום ויום העובר מורט נוצה נוצה מנוצותיו:

ימיו מרטו את נוצתו	היה חלדי כעוף נגדי
כנוצתו והלילות אבריו ⁶	צבא חלדי כעוף יעוף וימיו

6. שירי יין

למשל הוא אומר:

וראו אפיקי ים בראשו ⁷	ואיך יחיה אשר להב בקרבו
----------------------------------	-------------------------

⁵ בן-ציון הלפר, ספר שירת ישראל לרמי משה בו עזרא, הוצאת אברהם יוסף, תרפ"ד, עמ' 10-13.

⁶ א.מ.הברמן, כתבי דוד ילין, לחקי השירה העבריה בספרד, כרך שלישיירושלים, תשל"ה, עמ' 231.

⁷ השירה הספרדית, ירושלים, תשל"ח, עמ' 30. דוד ילין תורת

7. שירי קינה

הוא אומר:

ומשיד לא תהי לעד יראה⁸ וצור קברה במי ענן ירוה

8. סליחות

כאלא כשרונו למקצוע זה הוא היותר בולט בנשמתו. באמת לא נמצא בסליחות הללו את אותו הניצוץ שאנו מחפשים באדם בעל כשרון צדול וטעם ספרותי חד.⁹

9. שירי קדושים

החלוק הגדול מחיבוריו כמעט (220) נחלקים במזורים ובקובץ השירים או דיון (ديوان) משירי התשובה (التوبة) יום הכפרה.

המטרא של השירים האלה היא קריאת בן אדם להסתכל בעצמו וכל חיי בן אדם לא בלעדית וכל הבריה אינה קיימת לעולם דועל האדם לדעת אלהים ואת משפטו.

החלק הבולט ביותר הוא (העבודה) שבו סקר תאריך התנייך והמשפטים שיכול אחר הטקס במשנא (אשרי לעין שתראה אותך)¹⁰

10. בפילוסופיה (הבושם)

יש לו ספר בפילוסופיה שמו (القضية في معاني المجاز والاية) בערבית לכן תורגם לעברית מכותר בשם (ערגת הבושם) אבל העותק המקורית עדין בספרית האמפריילית וחלק מתרגומתו בספרית המבורג נחלק לשבעה פרקים:

1. הערה עממית על אלהים, אדם והפילוסופיה.

2. לא יתכן התאמת התאורים על אלהים.

3. אחוד אלהים.

4. לא יתכן נתית השמות לאלוהים.

5. התנועה.

6. הטבע.

7. המות.

הוא הושפע באפלטון, סוקרט, ארסטו ואל-פאראבי.¹¹

⁸שם, עמ' 32.

⁹בן-ציון הלפר, שם, עמ' 7.9.

¹⁰Jewish Encyclopedia .com ,p.5.

11. תרשיש או (הענק)

הוא דיון מתהווה מ (1210) בתים מעשר פרקים כל אחד מהפרקים מתהווה מ (22) אותיות של האלפבית העברית.¹²

לכל מספר מהבתים יש לו סיום מיוחד, כי הוא נסתיים באותו מלה לכל קובץ של בתים אבל פירוש של המלה שונה בכל שור.¹³

הפרק השביעי הוא העורר ביתר כי בו מקוה עצמו באבדת הנערות מצטער בשביל שערו בלבן הוא אומר: אוי ואבוי ההוא הלילה מכותרת את שערי במקום היום!

צערו היחיד שהוא חושב הזדקנותו תשחרר אותו מהרגש.

עדין תרשיש נמצא בכתב-יד

(Neubauer, cat. Bodl. Hedr. Mss. no. 1792) תרשיש מתהווה מ-300 שיר.¹⁴

הנושאים בדיון הם יופי הטבע, אכזבתו באהבה, בגידת הידידות השקרנים, ההזדקנות והמות, האומן באלהים.

12. העיונים והדיונים

הוא מאמר המכיל את השיחה והדיון ובו בירורים מעניני השירה והמשוררים ולקוטים ממלאכת הדרשנות והדרשנים וציונים ממופלאות המדע והמדענים.

וראיות מדברי הפרושים והחסידים וחדושים מתורות הפילוסופים והחכמים, והארות מתולדות הנכבדים והמפורסמים וקרות מכלולי צחי-הדבור והסופרים, וכללים מקבלת בעלי ההלכה והמדקקים, עסק בכך אחד האחרונים מבין הנבונים לאחד בני הגדולים.¹⁵

המקור של הספר הזה ערבי אבל הוא נאבד ולא זכינו אלא על הספר המתורגם בעברית וערבית באותיות עבריות.¹⁶

¹¹ Ibid, p.2.

¹² Nathaniel Kravitz, 3000 years of Hebrew Literature, America, 1972, p.205.

¹³ Meyer Waxman, Op. Cit, p. 225.

¹⁴ Jewish Encyclopedia .com , p.5.

¹⁵ משה בן עזרא, ספר העיונים והדיונים, ירושלים, תשל"ה, עמ' 3.

¹⁶ احمد شحلان, مجلة الآداب والعلوم الانسانية, ع 10 (1948), ص 66.

وانظر: عبد المنعم الحنفي, موسوعة فلاسفة ومتصوفة اليهود, مصر بلا, ص 36.

וקראו (אלמחאצירה ואלמדיאכרה) "المحاضرة والمذاكرة" מושב החכמה וזכרונה כל שונה בו יחכם וישיכיל ובעודו בכפו יאמר האדם מי יתן ולו. בא היום שיהיה בידי לרוב מתיקתו והוא עולה ויורד בכל דבריו במשוררי הערב.¹⁷

גם אנו רואים הזוים בספר ומהאמות והשבטים זולתם בדיוק לשונם ובחבור המליצות החרוזות ושירי הסוער שלהם ושיריהם האחרים במקומות המים והשממה ומצבי שלום ומלחמה. וכך אמר אחד:

משה בן עזרא

כעונת האביב בין העונות

לשון הערבים בין הלשונות

וגם הפילוסוף שבח באחת מאגרותיו אל אלכסנדר והמליץ לפניו עליהם וקלס אותם על רחבות הדבור וחרפות הלשון וידיעת השירה וההתרחבות ביצירות השבחה והם בני-חיל ומקלים ובעלי עוד תכונות שנוצרו עמהן.¹⁸

3. השוואה ספרותית:

(אבו فراس الحمداني) אבופיראסאל-חמדניהואאבופיראסאל-חארית'בן-סעידבןחמדאןאל-חמדניאל-טגלביאל-רבעי, (320-357 להגירה932-969 לספירה). הואמשוררשלשבטחמדני, שבטערבישלשבטצפוןסוריהובעיראקובירתמחאלבכמאההעשיריתלספירה. אבופיראסאלגדלגבולות בןדודוסייףאל-דאולהבבל, לאחרמותושלאביהמוקדם, והואהפךלמשורר, והואהגןעלאמירתדודונגדההתקפותהרומיותונלחםבמנהיגדמסטיק. בזמניםשלשלו, הואהשתתףבמועצותהספרותוהמשורריםוהתווכח, ולאחרמכןאומין על ידי סייףאל - דאולהמדינתמחוזמנבג.

יצירתו של אבופיראסאלאספאתשירתוואתשיריו אךאבןח'לאוויבנידורואספואתשיריולאחרמכן, את קובץ שיריו המכונה (הרומאים) (الروميّات), קובץ שיריונדפסבביירותב - 1873 ולאחרמכןבהוצאת קבקטבשנת 1900, שתימההדורותנסתמכו על מה שאסףאבן ח'לאווי כמהמשירתותורגמו לגרמניתעלידיהאורינטליסטיבןורד, ומהדורהראשונהשלהקובץכולוהיתהעל ידי המכוןהצרפתיבדמשקבשנת 1944.

סוגי שיריו מגוונים, על כןאבופיראסהתנהג, ובעיקרבאמנותפואטית, אךמעמדובהתפארות, כפירהוחרטההואגבוהיותר, והרומניםשלוראוייםיותרומצייניםאתהשפעשלו, וכמוהו, הואאינומשבחנסין אוהוגההקטן, ויש סוג של אהבה

¹⁷בן-ציון הלפר, שם, עמ' 16.

¹⁸משה בן עזרא, שם, עמ' 29.

בשיריו. ניתן להזכיר את החשוב מכל שנאמר ולהדגיש את מה שהוזכר בנושאים אלה, באמצעות הסיווג כדלקמן¹⁹:

א - שירי אהבה:

נזכר על ידי אבופריאס
אובאלידיבי טויבקטעימה עצמאיים שביקשה משורר רבעות בתבילויא ומזכיר את תחילתן של מערכות הש
בחאווה תפארות, המתבצעת בדרך כלל ללא כוונה, ובזה הוא : בוכה על ההריסות
(חורבות של יקיריהם) ולזכור את הפרידה שלה אהוב, כמו גם מדעות וקשיים שבשפע, על כך הוא
אומר:

أرَاكَصَيَّاَ الدَّمْعِيْمَتَا الصَّبْرُ أَمَا اللّهُ يَنْهَيْعَلَيْكَو لَأْمُرُ

ב - התפארות:

אבופריאס תמיד התפאר בשבשילו והטמיעבתי התפארות ברוב שיריו מכל סוג שהוא.²⁰ כך הוא מתפאר בעצמו:

تُفَضِّلُنَا الأَنَامُو لَأْتَحَاشِيُو نُوصِفُبالجَمِيلُو لَأْتَحَابِي
وَقَد عَلِمْتُ ربيعَةً بَلِيْزَارُ بَاتَا الرَّأْسُو النَّاسُ الذَّنَابِي

ואומר מתפאר בשבטו:

إِذَا مَا العِزُّ أَصْبَحَ فِيمَا كَانِ سَمَوْتُ لَهَا وَ إِنْبَعْدَ المَزَارُ
أَبْتَلِيهِمْ تِيُو عِرَارُ سِيْفِيُو عِزْمِي، وَ المَطِيَّةُ، وَ القِفَارُ
وَ نَفْسُنَا تَجَاوِرُ هَا الدَّنْيَا وَ عِرْضَا لِيُرْفَعِي هَعَارُ

ג - תיאור:

התיאור באכהתפארות וזיכרון האירועים היה בעיקרו חלק ממכילמה מילים מוזרות שהושפע בהן המשורר מהציוויליזציה העבאסית²¹.

أَنَا إِذَا اشْتَدَّ الزَّمَانُ نَابَحَطُّبُو أَدْلَهُمْ
أَلْفَيَّتْ حَوْلِيُو تَنَا عُدَّ الشَّجَاعَةُ وَ الكَرَمُ

ד - שירי ידידות:

¹⁹ أحمد حسن الزيات: تاريخ الادب العربي (ص: 304).
²⁰ حنا الفاخوري: تاريخ الادب العربي (ص: 654-655-656).
²¹ السيد احمد الهاشمي: جواهر الأدب في أدبيات و إنشاء لغة العرب مؤسسة المعارف للطباعة و النشر (بيروت-لبنان) (الجزء الثاني ص: 246).

המה שירים ומה בתים ששלח אבו פיראס לחבריו, מתבטא ברכות וברכות רבות וחוסה געגועים²²,
שנקרים (الاخوانيات), למשל:

يا طول لشو قيانا كانا لرحيل غدا لا فرقا لله فيها بيننا أبدا؟
يا منأصافيه فقير بو فيعدو منأخالصه انغابأ وشهدا

ה - הקינה:

הוא מקנה את משפחתו כאחותו ואמו וכמה מקרובי משפחתו, וכמה מחבריו הקרובים,
שהיה ביטוילמידת העצב, כמו בקינה על אחותו:

اتز عمأ نكدنأ لو فاءوقد حجبأ لتر بمنقد حجب؟
فإن كنت تصدق فيمأ تقولفمت، قبل موتك، معمنتحب.
والإ، فقد صدقأ القائلونما بينحيبو ميتسنب.

ו - תוכחות:

שירי תוכחות שכתב אבו פיראס, למשל:

أياقو منأ لا تنشبو الحر بيننا أياقو منأ لا تقطعو اليد باليد
فيا ليتدأ نألر حمنأ ومنك ما ذالميقرب بيننا الميبعد
عداوة ذإلقر باشدمضاضة علأ المرء مندفأل حسامالمهند

ז - שירי חוכמה:

שירי החוכמה שכתב אבו פיראס, למשל:

هلتر بالنعمة دامتلكبير، أو صغير؟
أوتر بأمر ينجاأ أو لا مثلاً خير؟
انما تاجر بالتصار يفيتقلب بالدهور
ففقير منغنيو غنيمنفقير؟

מן הנדון למעלה, יש דימיו גדול בין סוגי שיריו של אבו פיראס אל-חמדני מצד לבין שירי משה
אבן עזרא מצד אחר, זה שנראה הושפע יותר מן אבו פיראס, למשל אמר בשירו: (الحمامة
الباكية)

أيا جارتا هل تشعرين بحالي؟	أقول وقد ناحت بقربي حمامة
ولا خطرت منك الهموم ببال!	معاذ الهوى ما ذقت طارقة النوى
على غصن نائي المسافة عال	أتحمل محزون الفؤاد قوادم
ويسكت محزون ويندب سال	أضحك بأسور وتبكي طليقة

لقد كنت أولى منك بالدمع مقلة ولكن دمعي في الحوادث غال²³

²² حنا الفاخوري: تاريخ الادب العربي (ص: 651-652).

גם אותו השיר (וביונה) למשה בן עזרא הוא כשאומר:

וּבֶן-יֹנָה, בְּרֵאשֵׁי אֲמִיר מְקַנָּן / בְּגֵן-בִּשְׁם, עֲלִימָה זֶה יִקְוֶנָּה?
אֲפִי קִיּוּלָא יִכְנָבוּ לְמוּלוֹ, / וְצִלְתָּ מְרַעַלֵּי רֵאשֵׁי גִבְנָה,
אֲפִרְחִי וְיִרְנָנוּ לְפָנָיו / וְהוּא לְהֵם זְמִיר פִּיהוּ שִׁנָּה.
בְּכַה גִזְלָה, בְּכַה נִדְדָה, וּבְנִי / לְמִרְחֹק, וְאִי טָרְפָם מְכֻנָּה,
וְלֹא יִרְאֶה אֲשֶׁר יִרְאֶה פְנֵיהֶם, / וְלֹא יִשְׁאַל לְבִדְאוֹ בְּמַעֲוָנָה,
נְהַעֲלִי וְהִתְנַדְדָה לְנִדּוֹ, / וְאַל נִגְדֹת שׁוּגֵיל תִּרְנָנוּ,
וְהִבְהִלּוּ כְּנִפְיָהּ וְיַעֲוֶה / אֲלֵיהֶם, וְעַפְרָא רְצָם יִחֻנּוּ!²⁴

את שני השירים שנכתבו על ידי אבופיראס ומשה בן עזרא סוגם מעין קינה או בכי וגעגועים, אבו פיראס משתמש בתיאור להביע על תחושותיו היות שהוא בודד ונמצא במצב רע. כאשר המשורר היה שבוי בקונסטנטינופול בבית הכלא הרומי, ראה יונה על ענף של עץ קרוב לחלון ביתה כלא שלומיילת. המשורר חשב בדמיונה רחב כיונה בוכה עליו כיהוא שבוי ואינו יכול לצאת מהכלא.

כך גם מושא בן עזרא ממחיש את בדידתו בנידודיו, מאן בן אדם אשר יכול להבינו לכן הוא פונה לבעל חיים לדבר לו. כלומר בן יונה בוכה על המשורר הנמצא בגלות רחוק מבניו. והוא הדבר גם בשירו של אבו פיראס.

בשני השירים ישנם גם מספר אמצעים ספרותיים משותפים, כך ניתן לראות הפנייה לדבר ליונה למרות שהיא בן חיים בדיבור ישיר, יתר על כן יש האנשה וזה סוג של מטאפורה, באה לידי הביטוי דרך תיאור היונה בוכה, וכידוע זו תכונה מיוחדת רק לבני אדם, אמצעי נוסף הוא השימוש בנגוד בשירו של אבו פיראס למשל (أيضك - يحزن) ובו בזמן היא מעין אמצעי רטורי אחר שהיא שאלה רטורית, כך גם השימוש בנגוד המדומים בשירו של אבן עזרא בבית הראשון שעושה תפארת פתיחה במילים (יקנן - יוקנן), הקינן יש בו לשם גידול תקין ויצייבות דור הבא, מסמל הפכו של הנידוד, ואילו הקינה היא מעין תגובה על אסון התלוי בנידוד ובפירוד. יתר על כן השימוש בחזרה על אותן מילים (בכה - בכה) בבית הרביעי. בבית הששי השימוש בצמוד (התנודד - לונדו) שיש להם שתי משמעויות: (מלשון אבל וקינה) ו(מלשון טילטול ונדודים).

²³אבי عبد الله الحسين بن خالويه، ديوان أبي فراس، بيروت، 1961، ص 238.

²⁴د. ربحي كمال، دروس اللغة العبرية، دمشق، 1978، ص 408.

מבחינה אחרת גם מצטט אבן עזרא בישירו פסוק מהמקרא "וְהַצֵּב , גְּלִתְהָהּ עֲלֶתָהּ; וְאִמְהָתֶיהָ, מִנְהַגוֹת־קוֹלִיּוֹנִים, מִתְּפֹת, עַל-לִבְבֶּהָ" (נחום: ב, ח) אמצעי ספרותי שנקרא שיבוץ, על כן עצם השימוש בשיר יגנן ויהינן קולת משותפות ליונים וגם מביעים צער וקנינה.

רבו מאוד השפעותיו בתנ"ך והוא חקה למשוררים ערביים אפילו לכן דורו אבו פראס אלחמדאני כשהוא הכניס פסוקים מקוראן בשירו כגון:

كَأَنَّمَا الْمَاءُ عَلَيْهِ الْجِسْرُ	درج بياض خط فيه سطر
كأننا لما استتب العبر	أسرة موسى يوم شق البحر ²⁵
שירו בשבוצים פסוקים מן התנ"ך:	
ועין שאנן הוא מנעוריו	ושוקט אל שמריו תוך מעונו
ידמה כי זמן ירא וחרד	להחרידו ולכניע צאונו
ותו אדם בדמעיו כי	מעפעפיו יזה נצחו ²⁶

אנו מוצאים בתנ"ך אותו פסוק בירמיה (11:48) (שאנן מואב מנעוריו ושקט הוא אל-שמריו ולא-הורק מכלי אל-כלי ....) ובמשלי (13:8)

(יראת יהוה שנאת רע) גאה וגאון ודרך רע)
גם בישעיה (2:63)

(....)וארמסם בחמתי ויז נצחם על-בגדי וכל-מלבושי אגאלתי.)

ובתאור הטבע אנו מוצאים אצל המשורר (אבו פראס الحمداني)

أنظر إلى زهر الربيع	والماء في برك البديع
وإذا الرياح جرت عليه	ه في الذهاب وفي الرجوع
جرت على بيبض الصفا	نح بيننا حلق الدروع ²⁷

אנו מוצאים אותו סגנון אצל משה בן עזרא בתאורו לטבע

²⁵אבי عبد الله الحسين بن خالويه، المصدر السابق، ص 171

²⁶דוד ילין, שם, עמ' 128.

²⁷דיوان أبي فراس الحمداني شرح وتقديم عباس عبد الساتر ص 112 الطبعة الثانية دار الكتب العلمية بيروت لبنان 1406 هـ 1986 م

וכסות רקמה מדי דשאו
ולכל-עין הראה פלאו²⁸

כתנות פסים לבש הגן
ומעיל תשבץ עטה כל עץ

בשירו זה יגלה לקורא צורת ראייה כמו נוף יפה והוא מוסר לנו תמונה נהדרה, הוא שאל מלים בתאורו לטבע כשהוא הלביש את הטבע כתנות מכסות ברקמה.

בן עזרא השתמש בחזרות, כשנשפע במשוררי ימי הבינים הערבים, אולי החזרות תבוא בראי צלעות הבתים או בראשי הבתים בשלומתם או בסופם כמו שאמר אבו פראס:

لا بد من فقد ومن فاقد
ان كان لا بد من الواحد²⁹

هيات ما في الناس من خالد
كن المعزى لا المعز به

והוא אומר:

הרף ונשבע מפני דודנו
בתי ילדינו ומולידינו
חיתו יערים נחלק שדינו
אחים בלא הון מכרו דודינו³⁰

הרף נדוד כי אין לאל ידנו
די כי הדפתנו באיבה מגבול
די כי הקיאנו מעוניהם ועם
די כי הסבת אהורנית לבב

אנו רואים חזרות בשתי ראשיהם לצלעות הבתים (הרף) ובהתחלת כל הצלעות הראשונות יש חזרות (די כי).

בדמוי, הערבים השתמשו בסוג זה כמו שאמר אבו פראס:

أن لم يزرني وفي الجوزاء ان زارا³¹

كأما الشمس بي في القوس نازلة

אנו מוצאים שיר נמלא בדמוי כגון:

²⁸ בן-ציון הלפר, שם, עמ' 11 .

²⁹ אבי عبد الله الحسين بن خالويه, المصدر السابق, ص 76 .

³⁰ דוד ילין, שם, עמ' 197 .

³¹ אבי عبد الله الحسين بن خالويه, المصدر السابق, ص 170 .

ולוי תשחט כפירים כצפירים

ולוי תזבח שחלים כרחלים³²

ומשה בן עזרא הרבה יותר מכל המשוררים האחרים עסק בקשוט מליצי הצמודים וכמעט תמיד הצמוד השלם חבר ספר שירים שלם הוא ספר (הענק) הידוע גם בשמו (תרשיש):

דרך על במותם	ודע כי בא מותם
בבואם במותם	ולא חד במותם ³³

הקבלת הנגוד אצל המשוררים הערבים דבר טבעי והשתמשו בו בשיריהם כמו אבו פרס אלחמדאניד:

فان يك ما قال الوشاة ولم يكن	فقد يهدم الايمان ما شييد الكفر
وتهلك بين الهزل والجد مهجة	اذا ما عداها البين عذبتها الهجر
فاظماً حتى ترتوي البيض والقنا	واستغبت حتى يشبع الذئب والنسر ³⁴

ובעברית אנו מוצאים את הקבלות הנגוד גם כן במדה זעומה מאוד, לפעמים תהיה ההקבלה בין שני חלקי הבית השלם, הדלת והסוגר, ובמקום אחר אנו מוצאים ההקבלה בין הברות הדלת והסוגר. ובענין זה משה בן עזרא אמר:

ברשפי הבכי	נפשי שרופה
ובבכי היקוד	לחיי שטופה ³⁵

הגבוב: הוא ענין הבאת שמות שונים בזה אחר זה ואם משגיחים להביא בזה זווג או הקבלה או צמוד אז יהיה הדבר במעלה העליונה ביופי

(גם הערבים והספרדים משתמשים בדרך טבעית זו בשירהם וביחוד בשעת התרגשות).³⁶

למשה בן עזרא בענין זה בספרו (הענק) כל מיני התענוגות ופעולתם ובהקבלות בבית שלאחריהם לכל אחד מהם ע"פ הסדר:

יפה תאר וכוס יין וגנה	וזמר עוף וקול מימי תעלה
צרי חושק וגיל דואג ושיר גר	ועשר רש ולחולה תעלה ³⁷

³² דוד ילין, שם, עמ' 196.

³³ דוד ילין, שם, עמ' 231.

³⁴ אבי عبد الله الحسين بن خالويه، المصدر السابق، ص 158.

³⁵ דוד ילין, שם, עמ' 259.

³⁶ דוד ילין, שם, עמ' 262.

ההגזמה: ענין זה חשוב מאוד אצל הערבים ורבו מאוד בדבוריהם ובשירה והם בעלי דמיון חזק ויש משל עממי (מוטב השיר כזבו), כי המשורר מדבר במלים נעימת טובות אולי שהן אינן אמיתיות אלא מצד האהבה או ההתפארות כי העט והדמיון יתגברו על השכל לפי שיר אבו פראס:

لنا بيت على عنق الثريا   بعيد مذاهب الاطناب سام
تظللہ النوارس بالعوالي   وتفرشه الولايد بالطعام³⁸

גם בן עזרא השער הששה עשר מקשוטי השיר והוא שער (ההגזמה) והוא אומר בתוך דבריו: טבע הלשון דורש לפעמים להתרומם מעל הרגיל ולדבר דברים שאינם אפשריים הוא אומר:

לו על נקיקי הסלעים פרשו   כפיו ביום החם אזי ידשא³⁹
לו על נקיקי הסלעים פרשו   כפיו ביום החם אזי ידשא

המסקנות:

במשך כל המחקרה הזה הגענו לכמה תוצאות ניתן לסכם אותן כדלקמן:

- 1 - שני המשוררים כתבו בסוגים פיוטיים דומים או משותפים.
- 2 - הצורה השירית והטכניקה והסגנון שמשמש בהם משה אבן עזרא בשירו (בן יונה) הם מעין העתקה לשירו של אבו פראס (היונה הבוכיה) (الحمامة الباكية) מכל הבחינות, לא רק זה אלא גם מבחינת המצב שעברו בו שני המשוררים.
- 3 - מכיוון שהמשורר אבו פראס הוא אחד המשוררים מן המעמדה הראשון בגילו, תשוקתו מהימנה, אמיתית וחסמה, ללאזיון או שקר, והמשמעויות ערביות הורות והמשפט פיוטי קרוב יותר לביטוי לציור.
- 4 - משה בן עזרא גם נחשב לאחד מגדולי המשוררים היהודים בכל הזמנים.
- 5 - משה בן עזרא הושפע כל כך לא רק מהמשורר אבו פראס אלא מהספרות הערבית בכלל.

המקורות:

---

³⁷ דוד ילין, שם, עמ' 263.
³⁸ أبي عبد الله الحسين بن خالويه، المصدر السابق، ص 269.
³⁹ דוד ילין, שם, עמ' 268.

1. د. ابراهيم موسى هندراوي، الأثر العربي في الفكر اليهودي، مصر، 1963.
2. أبو القاسم صاعد الأندلسي، حلية المحاضرة، ج 3، مصر، بلا.
3. أبي عبد الله الحسين بن خالويه، ديوان أبي فراس، بيروت، 1961.
4. أحمد حسن الزيات: تاريخ الأدب العربي.
5. السيد أحمد الهاشمي: جواهر الأدب في أدبيات وإنشاء لغة العرب بمؤسسة المعارف للطباعة والنشر، بيروت- لبنان، الجزء الثاني.
6. أحمد شحلان، من الأدب العربي _ العبري أبو هارون موسى بن يعقوب بن عزرة وكتابه المحاضرة والذاكرة، مجلة الآداب والعلوم الإنسانية، الرباط، ع 10 (1948).
7. حنا الفاخوري: تاريخ الأدب العربي.
8. د. ربحي كمال، دروس اللغة العبرية، دمشق، 1978.
9. عبد المنعم الحفني، موسوعة فلاسفة ومتصوفة اليهود، مصر، بلا ص 36.
10. ديوان أبي فراس الحمداني شرح وتقديم عباس عبد الساتر ص 112 الطبعة الثانية دار الكتب العلمية بيروت لبنان 1406 هـ 1986 م.
11. أ.م.م. البرמן، كتابي دוד يلين، لחקר השירה העברית בספרד כרך שלישי، ירושלים، תשל"ה.
12. بن-ציון הלפר، ספר שירת ישראל לר משה בן עזרא، הוצאת אברהם יוסף، תרפ"ד.
13. דוד ילין، תורת השירה הספרדית ירושלים، תשל"ה.
14. משה בן עזרד، ספר העיונים והדיונים، ירושלים، תשל"ה.
15. תורה، נביאים וכתבים، לונדון، 1958.

16. Jewish Encyclopedia.com_IbnEzra.Moses ben Jacob HA_SALLA.

17. Nathaniel Keavitz, 3000 years of Hebrew Literature, America, 1972.

18. Meyer Waxmam, History of Jewish Literature, New York, 1960.

19. <http://www.morim.com/Korot.html>.

العناصر المشتركة في قصائد موسى بن عزرا و ابو فراس الحمداني (دراسة مقارنة)

م.م. بيداء عباس علي

جامعة بغداد /كلية اللغات/ قسم اللغة العبرية

خلاصة البحث

الشاعر اللغوي والفيلسوف الاسباني موسى بن عزرا. ولد في غرناطة، وله أشعار كثيرة في كل انواع الشعر. وله كتب ايضاً منها (شعر اسرائيل) كتاب الدراسات والمناقشات.

وهو عالم باللغة العبرية والعربية لان اغلب كتبه باللغة العبرية وترجمت بعد ذلك الى العبرية، وكما يبدو انه تأثر بالشعراء العرب وبالأخص أبي فراس وقد استعار أموراً كثيرة وأدخلها الى أشعاره عن طريق توظيفه التشبيه والتكرار والمبالغة والتقابل والتضاد والجناس.

الجميع يعلم ان الادب العربي أثر بصورة واضحة على الادب العبري وقد نهلوا منه الكثير ومنهم الشاعر.

كما ويعد بن عزرا ناقدًا حاذقاً يملك فهماً عميقاً في الكتاب المقدس.

الكلمات المفتاحية : موسى بن عزرا – ابو فراس الحمداني – الاغراض الشعرية – الشعر العربي.

تקציר על החוקר:

מורה עוזר. ביידאעבאסעלי, זוכה עלתוארראשון ותוארשני מאוניברסיטתבגאד- פקולתתהשפות- מחלקתהשפה העברית, מורהלספרותהעברית שלמינהביניים במחלקת השפה העברית, ישליכ- 5מחקרים מפורסמים, משתתפתביותרביותרמ-4סימנרוכנסמדעי.

Email: ibas64baad@gmail.com